

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОБОТИ З УЧНЯМИ З ВАДАМИ МОВЛЕННЯ

TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF PRIMARY GRADES TO WORK WITH STUDENTS WITH SPEECH DISABILITIES

УДК 37.211.24

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/67.1.43>

Купіна І.О.,

канд. філол. наук,
доцент кафедри теорії і методики
викладання філологічних дисциплін
у дошкільній, початковій і спеціальній
освіті

Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Радченя І.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії і методики
викладання природничо-математичних
дисциплін у дошкільній, початковій
і спеціальній освіті

Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Титаренко Л.І.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики
викладання природничо-математичних
дисциплін у дошкільній, початковій
і спеціальній освіті

Харківського національного
педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

Стаття присвячена одній з актуальних проблем підготовки майбутніх учителів початкових класів – роботі з учнями з логопедичними проблемами на уроках. Основна увага зосереджується на дисципліні вільного вибору «Підготовка вчителя до роботи з учнями з логопедичними проблемами на уроках природничого і математичного циклів», що є складником компонентою блоку дисциплін вільного вибору із циклу професійної підготовки для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти «Робота з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами». Висвітлюється мета, завдання дисципліни, основні документи, за якими має бути організовано навчання дітей із ООП та роботу вчителя із зазначеною категорією учнів. Зазначається, що здобувачі дисципліни, основні документи, за якими має бути організовано навчання дітей із ООП та роботу вчителя із зазначеною категорією учнів. Зазначається, що здобувачі дисципліни формують вміння здійснювати розвиток в учнів з мовленнєвими порушеннями процесів і функцій пізнавальної діяльності; логічних операцій; сенсомоторної функції мовлення та оперативної пам'яті; вербально-логічного та наочно-образного мислення і мовлення. Звертається увага на те, що на практичних заняттях здобувачі ознайомлюються з дихальними вправами та дидактичними іграми, опановують нескладні досліди, проєктну діяльність, моделювання, різноманітні інтерактивні технології, навчаються розробляти ментальні картки, аналізують уроки в логопедичному класі за відео-сюжетами, використовують у своїй практичній діяльності діагностику порушення мовлення за методикою В. Тарасун. Проведено опитування батьків, для якого використувалася анкета «Готовність дитини до вступу в початкову школу». Було з'ясовано, що основна кількість дітей, які за результатами опитування батьків були не готові до вступу в ЗЗО – це майбутні першокласники з дизартріями. Учитель початкових класів, працюючи з дітьми, які мають мовленнєві порушення, веде корекційну роботу у різних напрямках (фонетична, лексична, граматичної будова мовлення; подолання супровідних дефектів).

Ключові слова: підготовка, майбутній учитель початкових класів, учні, логопедичні проблеми, мовленнєві порушення.

The article is devoted to one of the urgent problems of training future primary school teachers – working with students with speech therapy problems in the lessons of science and mathematics cycles. The main focus is on the subject of free choice «Preparation of the teacher to work with students with speech therapy problems in the lessons of natural and mathematical cycles», which is a component of the block of subjects of free choice from the cycle of professional training for applicants of the second (master's) level of higher education «Working with various categories of children with special educational needs». The goal, the tasks of the discipline, the main documents, according to which the education of children with SEN and the teacher's work with the specified category of students should be organized, are highlighted. It is noted that students of the second (master's) level of higher education when studying the discipline form the ability to develop the processes and functions of cognitive activity in students with speech disorders; logical operations; sensorimotor function of speech and working memory; verbal-logical and visual-figurative thinking and speech. Attention is drawn to the fact that in practical classes, applicants get acquainted with breathing exercises and didactic games, master simple experiments, project activities, modeling, various interactive technologies, learn to develop mind maps, analyze lessons in a speech therapy class based on video plots, use in their practical diagnosis of speech disorders according to the method of V. Tarasun. A survey of parents was conducted, for which the questionnaire «Readiness of the child to enter primary school» was used. It was found out that the main number of children who, according to the results of the parents' survey, were not ready to enter the preschool are future first-graders with dysarthria. The elementary school teacher, working with children who have speech disorders, conducts corrective work in various directions (phonetic, lexical, grammatical structure of speech; overcoming accompanying defects).

Key words: preparation, future primary school teacher, students, speech therapy problems, speech disorders.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У сучасному світі широко поширене поняття «діти з особливими освітніми потребами». Найбільшою групою, яка входить до цього поняття, є діти з особливостями психофізичного розвитку. Такі діти мають відхилення від нормального фізичного чи психічного розвитку, зумовлені вродженими чи набутими розладами. Залежно від типу порушення виокремлюють такі категорії дітей:

- з мовленнєвими порушеннями;
- з порушеннями слуху;
- з порушеннями зору;
- з порушеннями інтелекту;

- з порушеннями опорно-рухового апарату;
- зі складною структурою порушень;
- з гіперактивністю з порушенням уваги;
- з раннім дитячим аутизмом [2, с. 7–8].

Мовленнєві проблеми сьогодні стали досить поширеним явищем. Затримки в розвитку мовлення спричиняють затримку розумового розвитку дитини, обмежують її загальний потенціал. Мовленнєві проблеми в подальшому житті дитини спричиняють погану успішність у школі. Унаслідок цього – знижена самооцінка, закомплексованість, неврози. Порушення мовленнєвого розвитку та звуковимови мають діапазон від простої заміни

звуків до неможливості розуміти або використовувати мовлення під час комунікації. Деякі порушення звуковимови пов'язані з вадами слуху, неврологічними розладами, ушкодженнями мозку, затримками розумового розвитку, фізичними розладами, такими, як розщеплення губи або піднебіння. До мовленнєвих порушень належать: дислалія (порушення звуковимови); порушення голосу (дистонія та афонія); ринолалія; дизартрія; заїкання; алалія; афазія (повна або часткова втрата мовлення, спричинена органічним локальним ураженням головного мозку); загальний недорозвиток мовлення; порушення письма (дисграфія) та читання (дислексія). Більшість цих порушень усувається в дошкільному та молодшому шкільному віці, тому вчителі початкових класів повинні бути готові до роботи з учнями із логопедичними проблемами [2, с. 7–8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі питання професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів розглядаються в роботах О. Акімова, К. Балютіна, Н. Бібік, К. Бовкуш, Ю. Бойчука, К. Гудзь, О. Іонової, О. Казачинер, Н. Ничкало, О. Савченко, О. Хижної, Л. Хомич, М. Фіцули, З. Шевців та інших. У наукових розробках Л. Вавіної, Л. Волкової, М. Земцової, С. Коноплястої, С. Коробко, Б. Коваленко, Н. Крилової, Л. Логвинової, О. Російської, Є. Соботович, В. Тарасун, Н. Чередниченко, М. Шеремет та інших порушено проблеми діагностики мовленнєвого розвитку, виявлення загальних і специфічних особливостей цього процесу та розробки методик навчання дітей із різними порушеннями мовленнєвого розвитку. У вітчизняній та зарубіжній логопедії висвітлені питання симптоматики, механізмів, структури; розроблені як загальні методологічні підходи, так і напрямки, зміст і диференційовані методи корекції різних видів мовленнєвих порушень (Л. Бартенєва, О. Боряк, А. Винокур, О. Гопіченко, Л. Єфіменкова, С. Конопляста, О. Корнєв, Р. Лаласва, Р. Левіна, О. Логінова, А. Малярчук, Г. Місаренко, Л. Парамонова, Н. Пахомова, Т. Пічугіна, І. Прищєпова, Н. Савінова, І. Садовнікова, Є. Соботович, Л. Спірова, В. Тарасун, О. Токарєва, Н. Чередніченко, М. Шеремет та інші). Належний рівень мовленнєвого розвитку дитини, що передбачає сформованість усіх його сторін і сприяє удосконаленню спеціальних мовних знань, умінь та навичок усного й писемного мовлення, якісному оволодінню іншими навчальними дисциплінами, розширює знання про навколишнє – є однією із умов успішного шкільного навчання (М. Шеремет, В. Тарасун, Є. Соботович). Повноцінне оволодіння мовою є необхідною умовою вирішення завдань розумового, естетичного, духовно-морального виховання, засвоєння культури свого народу, національних та загальнолюдських цінностей (В. Бондар, В. Синьов, Є. Соботович, В. Тарасун,

М. Шеремет та ін.). Зазначена проблема є актуальною, фахівці аналізують різні аспекти проблеми, але останні потребують дослідження саме в майбутніх учителів початкових класів під час підготовки до роботи з учнями із логопедичними проблемами в нових реаліях життя.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні продовжується реформування освітніх процесів в Україні, яке спрямоване на оновлення змісту, удосконалення технологій навчання та виховання. Одним із пріоритетних завдань вищої освіти України є завдання професійної підготовки фахівців, які могли б у своїй майбутній педагогічній діяльності поєднувати теоретичні знання та практичну підготовку з постійно оновленими вимогами суспільства. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема підготовки майбутніх учителів початкових класів до роботи з учнями з логопедичними проблемами. Актуальність цієї проблеми зумовлена реаліями сьогодення.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні підготовки майбутнього вчителя початкових класів до роботи з учнями з логопедичними проблемами на практичній перевірці готовності дітей із порушенням мовленнєвого розвитку до вступу в перший клас.

Виклад основного матеріалу. У Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, на факультеті початкового навчання викладачами трьох кафедр (кафедри початкової і професійної освіти; теорії і методики викладання природничо-математичних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті; теорії і методики викладання філологічних дисциплін у дошкільній, початковій і спеціальній освіті) розроблено блок дисциплін вільного вибору із циклу професійної підготовки для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти «Робота з різними категоріями дітей з особливими освітніми потребами» (20 кредитів ЄКТС). Вивчення вибірко-вих дисциплін починається з першого навчального року (першого семестру). Здобувач обирає блок дисциплін для вивчення в першому, другому, третьому семестрах, тобто протягом усього періоду навчання. Блок був розроблений вперше для здобувачів 2022–2023 року навчання. У нього увійшли такі дисципліни: «Підготовка вчителя до роботи з учнями з логопедичними проблемами на уроках природничого і математичного циклів»; «Розвиток мовного потенціалу дітей в умовах інклюзії»; «Педагогіка обдарованості»; «Практикум по роботі з дітьми з особливими потребами». Перша процедура обрання дисциплін вільного вибору пройшла успішно, бо у 2022 році блок обрали 16 здобувачів денної форми навчання та 16 здобувачів заочної форми навчання другого (магістерського) рівня вищої освіти. У 2023 році цей блок набув

популярності, його обрали вже 34 здобувачі денної форми навчання другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Навчальна дисципліна «Підготовка вчителя до роботи з учнями з логопедичними проблемами на уроках природничого і математичного циклів» фокусується на формуванні й розвитку в майбутніх учителів початкової школи загальних і фахових компетентностей для здійснення дослідницької, інноваційної, освітньої діяльності в природничій і математичній галузях з дітьми, що мають особливі освітні потреби з урахуванням сучасних світових тенденцій розвитку освіти, її інтеграції в європейський простір.

Метою навчальної дисципліни є фундаментальна професійна підготовка вчителів-інноваторів, здатних успішно здійснювати педагогічні інновації в навчанні молодших школярів з особливими освітніми потребами природничій і математичній галузям початкової освіти, шляхом постійного вдосконалення змісту освіти та сучасних технологій навчання і виховання учнів початкових класів.

Завданнями вивчення дисципліни є:

- формування в здобувачів вищої освіти готовності застосовувати отримані теоретичні й методичні знання для реалізації цілісного підходу до розвитку математичної і природничої компетентності учнів з логопедичними проблемами;

- формування позитивного ставлення майбутніх учителів до вирішення освітніх, корекційно-розвивальних, виховних і практичних завдань у процесі формування природничої і математичної компетентності учнів з особливими освітніми потребами;

- розвиток прагнення магістрантів до самонавчання та самовдосконалення, постійного професійного розвитку, створення позитивного навчального середовища для учнів, що мають порушення розвитку мовлення.

Здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти при вивченні дисципліни формують уміння здійснювати розвиток в учнів з мовленнєвими порушеннями процесів і функцій пізнавальної діяльності; логічних операцій (аналіз, синтез, встановлення причинно-наслідкових зв'язків); сенсорної функції мовлення та оперативної пам'яті; вербально-логічного та наочно-образного мислення і мовлення. На практичних заняттях здобувачі ознайомлюються з дихальними вправами та дидактичними іграми, опановують нескладні досліди, проєктну діяльність, моделювання, різноманітні інтерактивні технології, навчаються розробляти ментальні картки, аналізують уроки в логопедичному класі за відеосюжетами, використовують у своїй практичній діяльності діагностику порушення мовлення за методикою В. Тарасун.

У дослідженнях Л. Журавльової зазначається, що «основними документами, за якими має бути

організовано навчання дітей із ООП та роботу вчителя із зазначеною категорією учнів, є Закон України «Про освіту» (2018), Положення «Про інклюзивно-ресурсний центр» (2017), Концепція «Нова українська школа» (2017) та Професійний стандарт «Учитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» (2018). Ці документи розкривають особливості навчання дітей з особливими освітніми потребами, які мають порушення у фізичному й (чи) психічному розвитку (підтверджені психолого-медико-педагогічною комісією), що перешкоджають здобуттю освіти без створення спеціальних умов (Закон «Про освіту») [3].

Мовленнєві порушення в дітей – це група розладів роботи мовленнєвого апарату, які роблять украй негативний вплив на загальний розвиток психіки та обумовлюють виникнення порушень письма і читання. Первинний інтелект у дитини з мовленнєвими порушеннями збережений. Дитина розуміє звернену до неї мову, але не може спілкуватися з оточення самостійно. Мовленнєва діяльність у дітей безпосередньо пов'язана зі становленням психіки й впливає на інтелектуальну, сенсорну, емоційно-вольову сферу життя. При неможливості нормально спілкуватися з однолітками та дорослими в дитини можуть сформуватися серйозні психологічні комплекси, аж до фобії спілкування. Для таких дітей характерна пригніченість, депресивність, низька мотивація, часта зміна інтересів, невпевненість, дратівливість, образливість, агресія, проблеми з самоконтролем [1]. Діти з порушеннями мовлення дуже часто мають також порушення фізичного розвитку: розкоординованість рухів, загальмованість рухових дій, загальну ослабленість організму.

Сучасні здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти на факультеті початкового навчання, майже на 95% – жінки. Серед усіх опитаних ми знайшли 9 матерів, вони мають дітей віком від 5 до 7 років, які наступного року планують іти до школи. Усі 9 дітей (хлопці) мають порушення мовленнєвого розвитку (дислалія та дизартрія). Для опитування батьків використовувалася анкета «Готовність дитини до вступу в початкову школу».

Анкета для батьків «Готовність дитини до вступу в початкову школу»

1. Який настрій дитини вдома зазвичай?
2. Відповіді: бадьорий – 3 бали; нестійкий – 2 бали; пригнічений – 1 бал.
3. Як дитина засинає?
4. Відповіді: швидко – 3 бали; довго не засинає – 2 бали; неспокійно – 1 бал.
5. Чи маєте якісь додаткові впливи на дитину під час засинання?
6. Відповіді: так – 1 бал; ні – 3 бали; інколи – 2 бали.
7. Скільки триває сон дитини?
8. Відповіді: 2 години – 3 бали; 1 година – 1 бал.

9. Як охарактеризуєте апетит у дитини?

Відповіді: гарний – 4 бали; вибірковий – 3 бали; нестійкий – 2 бали; поганий – 1 бал.

10. Чи має Ваша дитина негативні звички?

Відповіді: розхитується (зазначити інше) – 1 бал; ні – 3 бали.

11. Чи виявляє дитина зацікавленість до дій незнайомих людей?

Відповіді: так – 3 бали; іноді – 2 бали; ні – 1 бал.

Які взаємини дитини з дорослими?

Відповіді: легко йде на контакт – 3 бали; вибірково – 2 бали; важко – 1 бал.

Які взаємини дитини з іншими дітьми?

Відповіді: легко контактує – 3 бали; вибірково – 2 бали; важко – 1 бал.

Як ставиться дитина до занять: уважна, посидюча, активна?

Відповіді: так – 3 бали; не завжди – 2 бали; ні – 1 бал.

Чи дитина впевнена в собі?

Відповіді: є – 3 бали; не завжди – 2 бали; ні – 1 бал.

Прогноз адаптації: дитина готова до вступу в ЗЗСО – 55–40 балів; умовно готова – 39–24 бали; не готова – 23–16 балів.

За результатами анкетування 6 дітей з ПМР молодшого шкільного віку (66,7%) умовно були готові до вступу в ЗЗСО; 3 дитини (33,3%) були не готові до вступу в ЗЗСО. Основна кількість дітей, які за результатами опитування батьків були не готові до вступу в ЗЗСО – це майбутні першокласники з дизартріями. Результати анкетування представлені в таблиці.

Учитель початкових класів, працюючи з дітьми, які мають мовленнєві порушення, веде корекційну роботу у різних напрямках (фонетична, лексична, граматичної будова мовлення; подолання супровідних дефектів). Перед учителем стоїть завдання визначити найбільш адекватну систему організації процесу навчання, знайти для кожної дитини найбільш оптимальні індивідуальні методи та прийоми корекції. Форми корекційно-педагогічної роботи повинні бути доступними та цікавими для дитини, незалежно від її розвитку (мовленнєвого, фізичного, розумового). Тому головними завданнями педагога, на думку О. Гаяш [2, с. 46–48], щодо соціалізації дитини з мовленнєвими порушеннями є такі: формування творчої соціально адаптованої особистості; створення сприятливих умов для становлення соціальної компетентності дитини; виховання потреби в спілкуванні з однолітками; формування комунікативних умінь; ініціювання контактів; сприяння становленню мовленнєвої комунікації. На практичних заняттях із дисципліни «Підготовка вчителя до роботи з учнями з логопедичними проблемами на уроках природничого і математичного циклів» було сформовано поради вчителям початкових класів, які мають дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку: 1. Якщо Ви помітили, що у вашому класі є учень, який має порушеннями мовленнєвого розвитку, проконсультуйтеся з учителями, логопедами, батьками. 2. Комунікуйте з учнем, з'ясуйте, які труднощі він відчуває під час сприйняття нового матеріалу (яку інформацію учень сприймає, а яку ні). 3. Запропонуйте будь-який варіант вирішення проблеми. 4. Виконуйте

Таблиця 1

Готовність дитини до вступу в початкову школу

Критерії	Кількість дітей	Порушення	Кількість опитаних батьків
55–40 балів (дитина була готова до вступу)	–	–	9
39–24 бали (дитина умовно була готова)	6 (66,7%)	дислалія (порушення звуковимови)	
23–16 балів (дитина була не готова до вступу)	3 (33,3%)	дизартрія	

всі рекомендації (логопеда, інших фахівців, батьків) щодо спеціальних вправ для конкретного учня. 5. Опануйте і використовуйте спеціальні комп'ютерні програми та інтерактивні технології залежно від особливостей навчання кожного учня.

Висновки. Отже, підготовка майбутніх учителів початкових класів до роботи з учнями з логопедичними проблемами на уроках є важливою та актуальною й зумовлена реаліями сьогодення. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в перевірці адаптації учнів з порушенням мовленнєвого розвитку до шкільного колективу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вашуленко М.С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. *Початкова школа*. 2001. № 1. С. 14.
2. Гаяш О.В. Поради вчителям щодо навчання дітей з особливими освітніми потребами у класі з інклюзивним навчанням: Методичні рекомендації. Ужгород: Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, 2014. 108 с.
3. Журавльова Л.С. Теорія і практика корекційно-розвивальної роботи при порушеннях писемного мовлення. Дис. на здоб. наукового ступ. доктора пед. наук. К., 2021, 546 с.